

ЗМІСТ

Передмова Олексія Мустафіна	7
Вступ	9
Розділ 01. Генеалогія критичного мислення	19
Розділ 02. Складові критичного мислення	52
Розділ 03. Визначення, викладання й оцінювання критичного мислення	88
Що далі?	117
Словничок	170
Примітки	173
Додаткові джерела	190

ВСТУП

Президент США Барак Обама в промові 2009 року, присвяченій державній політиці в галузі освіти, озвучив таке завдання:

«Я закликаю губернаторів і керівників місцевих органів управління освіти нашої країни розробити норми і критерії оцінювання, які не просто перевірятимуть здатність учнів обводити правильний варіант відповіді на екзамені, а й визначатимуть, чи мають вони навички XXI століття: вміння вирішувати проблеми, критичне мислення, підприємливість і креативність».¹

Втіленням цього державного пріоритету стала ініціатива *Common core* — набір мовних і математичних критеріїв, запроваджених у сорока шести штатах США і зосереджених на «розвитку критичного мислення, вмінні вирішувати проблеми й аналітичних навичках, які знадобляться учням для досягнення успіху».²

За два десятиліття до того президент Джордж Г. В. Буш анонсував освітню ініціативу *America 2000*, яка в межах «Мети 5: Грамотність дорослих і безперервне навчання» передбачала, що «частка випускників університету, які демонструють розвинену здатність критично мислити, ефективно спілкуватися й вирішувати проблеми, суттєво зросте».³

Ці державні освітні пріоритети — разом із іншими ініціативами й дослідницькими проектами, започаткованими понад століття тому, — наголошують на важливості *критичного мислення*, тобто типу мислення, що відрізняється від загального інтелекту чи інтелектуальних чеснот на кшталт вдумливості й мудрості.

Нині освітяни й реформатори освіти в усьому світі регулярно заявляють, що заучування напам'ять мусить поступитися місцем вихованню людей із критичним мисленням, попит на яких з боку роботодавців найвищий.

Це продемонстрував науковий звіт Асоціації американських коледжів і університетів за 2013 рік, у якому зазначено, що «понад 75 відсотків опитаних [роботодавців] хотіли б, щоби більше уваги приділялося п'ятьом сферам, зокрема — критичному мисленню, вирішенню складних проблем, письмовому й усному спілкуванню та прикладним знанням в умовах реального світу».⁴

2018 року Організація економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР) — міжнародний орган, до складу якого увійшли найрозвиненіші економічно країни світу, — започаткувала проект, що досліджує, як викладати й оцінювати критичне мислення в умовах «консенсусу щодо зобов'язання формальної освіти культивувати в учнях навички креативності та критичного мислення, щоб вони могли досягти успіху в сучасній глобалізованій економіці, заснованій на знаннях та інноваціях».⁵

Глобальні економічні зміни, що створюють переваги для індивідуальних інновацій над масовим виробництвом, викликали цікавість до розвитку критичного мислення й у таких країнах, як Китай, де ще невелика, але дедалі більша кількість курсів критичного мислення у вищій школі кидає виклик традиційній системі освіти, зосередженій на авторитеті вчителя, який дає учням усталені тексти. Як зауважив один дослідник, «у наукових журналах і медіа термін “критичне мислення” часом використовується для позначення стратегії відходу від давньої китайської традиції заучування напам'ять».⁶

Окрім економіки, наші політичні дебати про «фейкові новини» й інші гарячі теми вказують на важливість мисленневих навичок, які дозволяють нам знаходити правду

й ухвалювати інформаційно обґрунтовані рішення. Одним із негативних наслідків президентських виборів у США 2016 року стало відчуття, що серед виборців запанувала криза здатності вибирати розумом, а не на основі емоційних суджень і/або трайбалізму, притаманних більшій частині сучасної американської та світової політики.

Як демонструють ці приклади, у нинішньому світі «критичне мислення» відіграє суттєву роль у глобальних освітніх дебатах, а мета формування людей із критичним мисленням тепер впливає на такі важливі ініціативи, як розроблення державних стандартів освіти. Можна навіть припустити, що вироблення і застосування цієї навички необхідні для нашого виживання як суспільства або й виду. З огляду на це мені цікаво, скільки людей, якби їх запитати, змогли б відповісти, що таке критичне мислення?

Моя власна спроба дати відповідь на це запитання ґрунтується на різноманітному досвіді — від співпраці з роботодавцями над методикою оцінювання і вимірювання критичного мислення та інших когнітивних навичок до впровадження принципів критичного мислення у навчальні плани й оцінювання цифрової грамотності. З часом моя зацікавленість у ширшому застосуванні принципів критичного мислення зумовила створення *Critical Voter** — курсу і набору ресурсів для вчителів, які використовують президентські вибори 2012 року для пояснення багатьох компонентів критичного мислення, описаних у цій книзі: логіки, аргументації, мовленнєвих навичок (включно з персвазивною комунікацією) і корекції когнітивних спотворень.⁷

Перш ніж запропонувати *Critical Voter* ширшій аудиторії, я за допомогою прототипних уроків випробував настанови курсу на власних дітях. Один із них розпочне навчання в коледжі, доки я закінчу цей рукопис.

---

* Критичний виборець.

У контексті критичного мислення той факт, що мій син навчатиметься в коледжі, — не достеменно добра новина. Як-що вірити книзі Річарда Арума та Джозіпи Рокси *Academically Adrift** (2011), «досягнення у сфері критичного і комплексного мислення та письмових навичок (тобто загальних університетських навичок) протягом перших двох років навчання у великої частини студентів або надзвичайно малі, або практично відсутні».⁸ Попри те, що, згідно зі звітом, який цитують автори, «99 відсотків викладачів кажуть, що розвивати здатність студентів мислити критично — “дуже важлива” або “обов’язкова” мета їхньої освіти».⁹

Вплив цієї книжки на дискусії й дебати щодо вищої освіти — і в науковій, і в популярній пресі — продемонстрував загальний консенсус, що світ без навичок критичного мислення — це світ, якого варто остерігатися. Але чому?

У дискусію про критичне мислення в науковому і ширшому суспільному середовищі вбудовано припущення, що самих лише знань недостатньо для вирішення проблем, із якими ми стикаємося і особисто, і як суспільство.

Протягом кількох останніх десятиліть ми стали свідками стрімкого пришвидшення появи нових знань разом із небаченим доступом до інформації за допомогою цифрових пристроїв, які постійно з нами. Однак хибні судження так само переслідують нас на особистому й суспільному рівні. Ба більше, наша нездатність оцінювати інформацію у незліченних кишенькових Александрійських бібліотеках із погляду її правдивості й надійності означає, що ми з великою імовірністю можемо повірити неправдивій інформації та дійти неправильних висновків на підставі «фактів», які можуть згодувувати нам ті, хто достатньо розуміється на недоліках людського мислення, аби нами маніпулювати.

---

* Без керма й без вітрил.

Хибні судження

так само

переслідують нас

на особистому

й суспільному рівні.

Деякі коментатори виборів у США 2016 року дійшли висновку, що багато американців ухвалюють рішення спіраючись радше на емоції, ніж на розум, натякаючи, що здатність громадськості мислити критично або відсутня, або дуже крихка. Та не конче цікавитися політикою, щоб побачити проблеми, пов'язані з браком критичного мислення. Скількох імпульсивних покупок, поганих кар'єрних рішень, безглузких сварок із близькими та інших проблем можна було б уникнути, якби ми могли натренувати свій мозок знаходити й оцінювати докази, розміщувати їх у певній структурі для аналізу та засновувати рішення на правилах, які захищають здоровий глузд від часів Сократа й Арістотеля?

Оскільки корекція когнітивних спотворень — важлива навичка критичного мислення, про яку йдеться в цій книжці, я мушу заздалегідь поділитися власним переконанням, яке живить роки моєї праці в цій галузі: найважливіша проблема критичного мислення, що постала перед світом нині, — те, що замало людей достатньою мірою користуються навичками критичного мислення; це пояснює акцент книжки на тому, як критичне мислення можна викладати, практикувати й оцінювати.

Навчання критичного мислення вимагає ознайомлення з певними ключовими принципами, тож погляньмо на зміст цієї книжки:

У Розділі 1, «Генеалогія критичного мислення», пояснено походження терміна в контексті дисциплін, на яких засновано критичне мислення: філософія, психологія та природничі науки. У цьому розділі представлено ранні визначення «критичного мислення», а також обговорено проблеми цих визначень. Я прагну не лобювати визначення, яке мені найбільше подобається, а радше допомогти читачам краще зрозуміти концепт, викладаючи їм захопливу історію походження критичного мислення.

У Розділі 2, «Складові критичного мислення», досліджено знання, навички й особистісні риси, необхідні для критичного мислення. Попри значну різноманітність матеріалів і підходів, якими послуговуються викладачі критичного мислення, у цьому розділі показано, що існує консенсус щодо знань і вмінь, якими має володіти людина з критичним мисленням.

Розділ 3, «Визначення, викладання й оцінювання критичного мислення», розпочинається з глибокої дискусії про те, як науковці визначають «критичне мислення», а також як цей концепт вписується у ширші структури. Я переконаний, що ця праця породила достатньо розуміння, аби рухатися вперед у життєво важливому проєкті збільшення кількості здатних критично мислити людей у світі. Решту розділу присвячено тому, як цього досягти, тут описано принципи дослідження та практику викладання й оцінювання критичного мислення.

Головна аудиторія цієї книжки — освітяни у широкому значенні цього слова, тобто і викладачі вищих навчальних закладів, яким пощастило викладати критичне мислення як окремий предмет, і вчителі шкіл, які намагаються прищепити навички критичного мислення учням, котрі вивчають математику, природничі науки, читання, письмо, історію та будь-який інший предмет, що вимагає мислення вищого порядку. Сюди також належать батьки, які хочуть виховувати дітей, здатних думати самостійно. Врешті, сюди належить кожен, хто перебуває в будь-якій освітній подорожі, у класі чи наодинці, хто прагне мислити ефективніше й жити у світі, де рішення ухвалюються за допомогою розуму і вдумливого обговорення.

